

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2019-38-2-170-180>

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД КРИЗЬ ПРИЗМУ РІШЕНЬ ЄСПЛ

Скупінський О. В.

RIGHT TO FAIR TRIAL THROUGH ECHR DECISIONS

Skupinskyi Oleh

У статті розглянуто практику Європейського суду з прав людини щодо права на справедливий суд. Дається характеристика суті права на справедливий суд в його конституційному розумінні. Автор розглядає зміст права на справедливий судовий розгляд з позицій правозастосовчої практики Європейського суду з прав людини. Проаналізовано поняття «незалежний суд» і «безсторонній суд». Незважаючи на те, що доволі часто ці два поняття розглядаються Європейським Судом як тісно взаємопов'язані, в практиці Суду сформульовані різні тести для оцінки кожного з них.

Ключові слова: право на справедливий суд, судовий розгляд, практика ЄСПЛ, публічність розгляду, незалежність та неупередженість суддів.

Постановка проблеми. Останнім часом у юридичному науковому дискурсі набувають все більшої актуальності питання рівності, справедливості, неупередженості та свободи. Право на справедливий суд, є одним із основоположних прав людини, які має захищати держава. Реалізація цього права дає можливість громадянам відчувати себе захищеними від будь-яких правопорушень, а державі вважатися по справжньому демократичною та правовою. Та не зважаючи на це, реальний стан речей такий, що дані положення інколи носять декларативний характер та часто порушуються. Таке положення підтверджується тим, що кількість заяв до Європейського суду з прав людини про порушення права на справедливий суд щороку зростає.

За даними сайту Європейського суду з прав людини (дала ЄСПЛ) за 2019 рік проти України було подано 109 заяв, що складає

12,3 % від загальної кількості заяв до ЄСПЛ за минулий рік з них 22 заяви про захист права на справедливий суд. Всього ж від громадян України до ЄСПЛ надійшло 572 заяви щодо захисту права на справедливий суд.¹ Все це свідчить про необхідність подальшого активного дослідження питання права на справедливий суд.

Стан дослідження. Висвітлення проблеми ефективного доступу до правосуддя та права на справедливий суд міститься у працях О. Банчук, Р. Куйбіда, Д. Гом'єн, Д. Харіс, Н. Грень, М. де Сальвіа, М. Ентін, І. Коваль, І. Коліушко, В. Комаров, Н. Сакара, Т. Нешатаєва, М. Погорецький, І. Гриценко, О. Прокопенко, О. Рабцевич, К. Розакіс, Н. Сиза, Р. Сопільник, С. Шевчук та інші.

¹ Official statistics of the European Court of Human Rights are available on the website <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=>

Метою цієї статті є розкриття основних структурних елементів права на справедливий суд, дослідження практики ЄСПЛ щодо дотримання цього права та визначення подальших шляхів імплементації рішень у національну судову практику.

Виклад основного матеріалу. Кожна людина має право на справедливий судовий розгляд як у цивільних, так і у кримінальних справах, і ефективний захист усіх прав людини дуже залежить від практичної доступності в усі часи до компетентних, незалежних та неупереджених судів. Право на справедливий суд гарантується рядом міжнародних актів, зокрема в ст.8 та ст.10 Загальної декларації прав людини, ст.14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та ст.6 Європейської конвенції з прав людини.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі ЄКПЛ), яка була підписана 4 листопада 1950 року стала міцним фундаментом для побудови ефективною системи захисту прав людини. Для нашої держави роль цього документу за його більш ніж 70-ти річну історію була різною. Перші 45 років свого існування ЄКПЛ для нашої країни не мала жодного значення, оскільки Україна ратифікувала її лише у 1995 році, потім був «перехідний період» протягом якого були поодинокі випадки використання ЄКПЛ, і тільки останні декілька років відбувається активне використання ЄКПЛ, як ефективного інструменту у сфері захисту прав людини.

В основу права на справедливий суд покладено принципи верховенства права, правової визначеності та належного здійснення правосуддя. Як вже зазначалося, ст. 6 ЄКПЛ закріплює право на справедливий суд. У ч.1 цієї статті встановлено, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встано-

вить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя»[1].

Як випливає зі змісту ст.6 ЄКПЛ право на справедливий суд носить комплексний характер та складається з ряду важливих елементів. Зокрема до таких елементів можемо віднести: справедливість та публічність розгляду, розумність строків, незалежність та безсторонність суду, наявність спору щодо прав та обов'язків чи наявність кримінального обвинувачення, публічність розгляду, презумпція невинуватості.

Ключовим поняттям, яке проходить через усі положення ст.6 ЄКПЛ є поняття «суд». На перший погляд з цим поняттям усе зрозуміло, адже визначення цього поняття міститься у законодавчій базі будь-якої країни. Суд є частиною судової системи країни, так І.В. Назаров вважає, що «судова система це система спеціальних державних органів судів які є носіями судової влади створені для задоволення потреби у розгляді та вирішенні виникаючих правових спорів мають загальні завдання принципи організації й діяльності відповідають рівню соціально-економічного розвитку суспільства»[2, с.11] Отже, автор організаційні межі судової системи окреслює лише судами, як спеціалізованими установами уповноваженими здійснювати правосуддя.

Натомість, у науковій думці багатьох вчених зустрічаються й інші підходи до визначення категорії «судова система» Так,

на думку Р.О. Куйбіди «судова система – це сукупність судів, органів та установ, що їх обслуговують»[3, с.6]. Подібної точки зору дотримується В.І. Андрейцев, який вважає некоректним, що «при визначення судової системи деякі вчені користуються загальною категорією «суди» оскільки кожен з них виконує свою роль та призначення, відправляючи свою виключну юрисдикцію, конституційну тощо і має чітку конституційну назву, як уповноваженого на здійснення відповідної судової влади від імені держави»[4, с.19]. Ми погоджуємося з другою точкою зору, адже у розумінні ЄСПЛ суд це орган, який у матеріальному сенсі характеризується своєю роллю під час відправлення правосуддя (тобто встановлення істини по справі).

Зокрема у своїх рішеннях ЄСПЛ зазначає, що це може бути орган влади, який не є судом держави, для виконання статті 6 § 1, може розглядатися як «суд» у змістовному значенні цього терміна (*Sramek v. Austria (Срамек проти Австрії)*, § 36). Суд або трибунал у змістовному значенні визначається за судовими функціями, тобто визначенням питань, що знаходяться у межах повноважень органу, що засновані на нормах права, і після проведення провадження у передбаченому законом порядку (*Sramek v. Austria (Срамек проти Австрії)*, § 36; *Cyprus v. Turkey (Кіпр проти Туреччини)*, § 233).

Отже, «суд» може являти собою орган, заснований з метою вирішення обмеженою кількістю питань, за умови, що він завжди забезпечує відповідні гарантії (*Lithgow and Others v. the United Kingdom (Літгоу та інші проти Сполученого Королівства)*, § 201 – у контексті арбітражного суду). Лише той факт, що орган виконує багато функцій (адміністративну, регулятивну, судову, консультативну та дисциплінарну) не суперечить визначенню органу як «суду» (*H. v. Belgium (Х. проти Бельгії)*, § 50).

Зокрема, ЄСПЛ у своїх рішеннях відніс до органів, що визнаються, як такі, що мають статус «суд» відповідно до Статті 6 § 1 Конвенції наступні:

- регіональний орган влади, що регулює питання, пов'язані із нерухомим майном: *Sramek v. Austria (Срамек проти Австрії)*, § 36;

- комітет з компенсації завданої шкоди у кримінальному провадженні: *Rolf Gustafson v. Sweden (Рольф Густафсон проти Швеції)*, § 48

- комітет з врегулювання питань лісової промисловості: *Argyrou and Others v. Greece (Аргіру ті інші проти Греції)*, § 27.

Окрім права на суд, кожна людина має право на доступ до правосуддя. Найбільш широке тлумачення права на доступ до правосуддя присутнє в зарубіжній літературі, зокрема, справедливий судовий розгляд нерідко розглядається як притаманна складова даного права. Італійський професор Ф. Франціоні визнає більш відповідним концепції права на доступ до правосуддя наступне визначення: «право на доступ до правосуддя означає не тільки право на звернення до суду, а й право на розгляд своєї скарги судом відповідно до належних стандартів справедливості»[5]. Більш того, зарубіжними авторами відзначається тенденція до розвитку теорії доступу до правосуддя від стандартів справедливого процесу до стандартів справедливого результату.

В глобальному плані, Декларація наради на високому рівні Генеральної Асамблеї ООН з питання про верховенство права на національному та міжнародному рівнях підкреслює, що це право «рівного доступу до правосуддя для всіх, у тому числі представників уразливих груп», і, в цьому зв'язку, містить зобов'язання держав – членів ООН вжити «всіх потрібних заходів, щоб забезпечити справедливі, прозорі, ефективні, недискримінаційні та підзвітні послуги, що сприяють доступу до правосуддя для

всіх, у тому числі до юридичної допомоги»[6]. Принципи та керівні настанови Організації Об'єднаних Націй щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального судочинства[7], які є першим універсальним міжнародним документом про право на правову допомогу, встановлюють мінімальні стандарти щодо права на отримання правової допомоги в системах кримінального судочинства і містять практичні рекомендації щодо того, як забезпечити доступ до ефективної кримінально-правової допомоги.

ЄСПЛ наголошує, що право на звернення до суду, одним з аспектів якого є право доступу до суду (*Golder v. the United Kingdom від 21 лютого 1975 року, п. 36*), не є абсолютним; воно може бути обмеженим, особливо щодо умов прийнятності скарги. Тим не менше, право доступу до суду не може бути обмежено таким чином або у такій мірі, що буде порушена сама його сутність. Ці обмеження повинні мати законну мету та бути пропорційними між використаними засобами та досягнутими цілями (*Guérin v. France, рішення від 29 липня 1998 року, п. 37*). Правила регулювання строків для подання скарги, безумовно, мають на меті забезпечення належного відправлення правосуддя і дотримання принципу юридичної визначеності. Зацікавлені особи повинні розраховувати на те, що ці правила будуть застосовані. У той же час такі правила в цілому або їх застосування не повинні перешкоджати сторонам використовувати доступні засоби захисту (*Pérez de Rada Cavanilles v. Spain, рішення від 28 жовтня 1998 року, Reports 1998-VIII, с. 3255, п. 45*). Суд підкреслює, що, оскільки питання стосується принципу юридичної визначеності, це піднімає не лише проблему трактування правових норм у звичайному сенсі, а також і проблему недоцільного формулювання процесуальних вимог, що може перешкоджати розгляду позову щодо суті, тим самим спричиняючи порушення

права на ефективний судовий захист (*mutatis mutandis, Miragall Escolano and Others v. Spain, рішення № 38366/97, п. 37, ECHR 2001-I; Zlovsky and Zlovska v. the Czech Republic, рішення № 46129/99, п. 51, ECHR 2002-IX*).

Питання реалізації принципу справедливості судового розгляду справи є одним з найбільш складних і дискусійних, що викликано цілою низкою причин. ЄСПЛ чітко поділяє питання справедливості судового процесу і питання правильності чи хибності судового рішення. ЄСПЛ не вправі встановлювати, чи правильно було ухвалено рішення, однак вправі вирішити, чи був розгляд справи справедливим. Враховуючи той факт, що право на справедливий суд займає основне місце у системі глобальних цінностей демократичного суспільства, ЄСПЛ у своїй практиці пропонує досить широке його тлумачення.

Варто погодитись із Н. Сакарою, яка пропонує розрізнити поняття «справедливий судовий розгляд» у широкому й вузькому значенні. У широкому значенні це поняття включає всі елементи, передбачені п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. У вузькому значенні воно поширюється лише на вимогу «справедливості», яка в тексті ст. 6 ЄКПЛ використовується поряд із процесуальними вимогами публічності й розумності строку судового розгляду[8, с.132]. Проте, на нашу думку, можна виокремити ще одне значення процесуальної справедливості в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. А. Бардсен зауважує, що спочатку може здатися довільним те, що одні складові частини широкого поняття справедливий судовий розгляд мають розглядатись як частина «справедливого слухання» у вузькому сенсі, а інші повинні досліджуватись окремо, як специфічні й експліцитні вимоги справедливого відправлення правосуддя, поряд із правом на справедливе слухання. Як вимога про публічний розгляд, так і вимога про ухвалення рішення в розумний строк могли б визна-

чатись як включені в поняття «справедливе слухання», якби вони не були прямо зазначені в тексті ст. 6 ЄКПЛ відокремлено від вимоги «справедливого слухання»[9, с.119].

ЄСПЛ завжди займав визначне місце, забезпечуючи право на справедливий суд (*Airey v. Ireland (Ейрі проти Ірландії)*, § 24; *Stanev v. Bulgaria (Станєв проти Болгарії)* [ВП], §231). Ця гарантія є «одним з основних принципів будьякого демократичного суспільства, відповідно до Конвенції» (*Pretto and Others v. Italy (Претто та інші проти Італії)*, § 21). Таким чином, статтю 6 § 1 не можна трактувати обмежено (*Moreira de Azevedo v. Portugal (Морейра де Азеведу проти Португалії)*, § 66). Вимога справедливості застосовується до проваджень узагалом; і не обмежується слуханнями (*Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece (Стрен Грік Рифайнеріз і Стратіс Андреадіс проти Греції)*, § 49).

У свою чергу вимога публічності судового розгляду має на меті захист сторін у цивільному процесі, а також підсудних у кримінальному процесі від відправлення правосуддя за зачиненими дверима й забезпечення більшої його прозорості для підтримання авторитету судової влади в очах громадськості. Це право не є абсолютним, оскільки у п. 1 ст. 6 Конвенції чітко зазначені винятки, за яких допускається обмеження цього права, при цьому завжди варто виходити з презумпції на користь публічного слухання, а винятки мають бути чітко зумовлені обставинами справи на підставі суворої перевірки на їх необхідність.

Фактично сторони мають право на публічне слухання, за відсутністю винятків, вказаних у другому реченні статті 6 § 1. Публічне слухання захищає сторони від тайного самовправства без уваги суспільства. Гарантія публічності правозастосування є важливою для основного завдання статті 6 § 1, а саме, забезпечення справедливого судового розгляду (*Diennet v. France (Дінне про-*

ти Франції), § 33; *Martinie v. France (Мартінє проти Франції)* [ВП], § 39). Для визначення того, чи відповідає слухання вимозі публічності, необхідно розглянути провадження загалом (*Axen v. Germany (Аксен проти Німеччини)*, § 28). У провадженнях, що розглядаються судом першої та єдиної інстанції право на «публічний розгляд» відповідно до статті 6 § 1 обмежує право до «усного розгляду» (*Fredin v. Sweden (No.2) (Фредін проти Швеції)*, §§ 21-22; *Allan Jacobsson v. Sweden (No. 2) (Аллан Якобсон проти Швеції)*, і § 46; *Göç v. Turkey (Гоч проти Туреччини)* [ВП], § 47), якщо тільки не існує виняткових обставин, що обґрунтовують відмову у такому слуханні (*Hesse-Anger v. Germany (Хессе-Ангер проти Німеччини)*, (*déc.*)). Винятковий характер обставин, що можуть бути підставами для відмови в усному розгляді великою мірою залежить від характеру проблеми, що вирішується компетентним національним судом, а не від частоти виникнення таких ситуацій (*Miller v. Sweden (Міллер проти Швеції)*, § 29; *Martinie v. France (Мартінє проти Франції)*, § 41).

Ні текст, ані зміст статті 6 § 1 не перешкоджає відмові особи від права на публічний розгляд справи за власним бажанням, висловленим прямо або побічно, однак відмова має бути представлена однозначно і не суперечити важливим суспільним інтересам (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium (Ле Комт, Ван Левен і Де Меїєр проти Бельгії)*, § 59; *Håkansson and Stureson v. Sweden (Гоканссон і Стюрессон проти Швеції)*, § 66; *Exel v. the Czech Republic (Ексель проти Чеської республіки)*, § 46). Повістки про виклик до суду мають бути отримані у визначений час (*Yakovlev v. Russia (Яковлев проти Росії)*, §§ 20-22).

Наступним елементом права на справедливий суд згідно ст.6 Конвенції є право на розумний строк розгляду справи. ЄСПЛ не визначає жодних конкретних строків. Вимогою щодо розгляду справи вродовж «розум-

ного строку» у Конвенції підкреслюється важливість правозастосування без відкладень, що можуть зашкодити його ефективності чи правдивості (*H. v. France (H. проти Франції)*), § 58; *Katte Klitsche de la Grange v. Italy (Катте Клітше де ла Грандж проти Італії)*), § 61). Стаття 6 § 1 зобов'язує держави-учасниці організувати правові системи таким чином, аби забезпечити відповідність судів її різноманітним вимогам

Як вказує Нула Моул та Катарина Харбі, значення критерію «розумний строк» полягає у тому, щоб гарантувати ухвалення судового рішення протягом розумного строку, встановлюючи при цьому межу стану невизначеності, у якому перебуває та чи інша особа у зв'язку з її положенням під час судового розгляду справи, що є важливим як для самої цієї особи, так і з точки зору поняття «юридична визначеність» як така [10, с.35].

За загальним правилом, «розумний строк розраховується з моменту відкриття провадження у справі і завершується ухваленням остаточного рішення судом найвищої інстанції. Що стосується початку відповідного терміну, то він, зазвичай, розпочинається з моменту подачі заяви до компетентного суду (*Poiss v. Austria (Пойсс проти Австрії)*), § 50; *Bock v. Germany (Бок проти Німеччини)*), § 35), якщо тільки подання заяви не є передумовою для початку проваджень, у такому випадку термін провадження може включати обов'язковий попередній адміністративний розгляд (*König v. Germany (Кьоніг проти Німеччини)*), § 98; *X. v. France (X. проти Франції)*), § 31; *Kress v. France (Кресс проти Франції) [ВП]*, § 90).

Щодо закінчення строку, то він зазвичай включає відповідне провадження загалом, враховуючи апеляційні провадження (*König v. Germany (Кьоніг проти Німеччини)*), § 98 *наприкінці*), і рішення, яке врегульовує спір (*Poiss v. Austria (Пойсс проти Австрії)*), § 50). Відповідно, вимога стосовно розумного строку застосовується до всіх стадій юри-

дичних проваджень, спрямованих на вирішення спору, включаючи додаткові стадії рішення у справі (*Robins v. the United Kingdom (Робінс проти Сполученого Королівства)*), §§ 28-29).

Аналіз практики ЄСПЛ засвідчує, що при визначенні розумності строку розгляду справи враховуються такі критерії, як важливість справи для заявника, складність справи, поведінка сторін, кількість стадій судочинства, особливості політичної або соціальної ситуації у державі тощо»[11, с.361].

Право на справедливий судовий розгляд відповідно до статті 6 § 1 вимагає слухання справи «незалежним та безстороннім судом». Існує суттєвий зв'язок між гарантіями «незалежного» і «безстороннього» суду. Тому Суд зазвичай розглядає обидві вимоги разом (*Kleyn and Others v. the Netherlands (Клейн та інші проти Нідерландів) [ВП]*, § 192).

Зокрема, у справі «Pullar v. United Kingdom» Суд вказав, що судова практика передбачає два критерії для встановлення безсторонності суду в сенсі п. 1 ст. 6 Конвенції. По-перше, потрібно встановити, що суд був суб'єктивно безсторонній, тобто жоден із його членів відкрито не проявляв упередженість та особисту зацікавленість. Особиста безсторонність презюмується доти, доки не буде доведено інше. По-друге, суд повинен бути об'єктивно безсторонній, тобто передбачається існування достатніх гарантій, щоб виключити будьякі сумніви щодо цього.

Термін «незалежний» стосується незалежності від інших органів влади (виконавчих і законодавчих) (*Beaumartin v. France (Бомартен проти Франції)*), § 38), а також від сторін (*Sramek v. Austria (Срамек проти Австрії)*), § 42)

Незалежність суду – це обов'язкова вимога правової держави, без забезпечення цього принципу судовий розгляд перетворюється у фарс, а судова влада – на маріонетку в руках зацікавлених осіб. Існує пози-

ція, згідно з якою у конструкції права на суд незалежність суду має першорядне значення, оскільки в усіх національних законодавствах це положення формується як принципи судоустрою та судових проваджень [12, с.102]. На думку Штефана Гасса, «незалежність суду означає, що окремі судді та незалежність судової влади як інституту є вільними від впливу і втручання з боку інших гілок влади, так само як і від впливу приватних та політичних інтересів» [13, с. 25].

Незалежність суддів буде порушена, якщо представник виконавчої влади втрутиться у справу, що знаходиться на стадії розгляду її судом з метою впливу на результат (*Sovtransavto Holding v. Ukraine (Совтрансавто-Холдинг проти України)*, § 80; *Mosteanu and Others v. Romania (Mosteanu та інші проти Румунії)*, § 42).

У випадку, коли до складу суду входить особа, яка за своєю посадою підпорядковується іншій особі, через обов'язки та організацію праці цієї особи, у сторони у справі можуть виникнути сумніви стосовно незалежності цієї особи. Така ситуація серйозним чином впливає на довіру, якою суд має володіти у демократичному суспільстві (*Sramek v. Austria (Срамек проти Австрії)*, § 42).

Судова незалежність вимагає від окремих суддів бути вільними від недоречного зовнішнього впливу та від внутрішнього відповідно. Внутрішня судова незалежність вимагає відсутність вказівок або тиску з боку інших суддів або тих осіб, які виконують адміністративні функції у суді, таких як, голова суду або голова судової колегії. Відсутність відповідних гарантій, що забезпечують незалежність суддів, зокрема, стосовно вищих судових посадовців, може призвести до того, що Суд визнає сумніви заявника стосовно незалежності і безсторонності суду обґрунтованими (*Parlov-Tkalčić v. Croatia (Парлов-Ткальчік проти Хорватії)*, § 86; *Agrokompleks v. Ukraine (Агрокомплекс проти України)*, § 137).

З метою визначення незалежності суду, як того вимагає стаття 6 § 1, проявлення незалежності також може бути важливим (*Sramek v. Austria (Срамек проти Австрії)*, § 42). Стосовно прояву незалежності, точка зору сторони є важливою, але не вирішальною; вирішальним є факт «обґрунтованості» побоювань сторони у справі (*Sacilor-Lormines v. France (Сасілор-Лормін проти Франції)*, § 63). Таким чином, проблеми стосовно незалежності не виникають, якщо Суд володіє інформацією від «об'єктивного наглядача», який не вбачає приводів для сумнівів у незалежності суду за обставин конкретної справи (*Clarke v. the United Kingdom (Кларк проти Сполученого Королівства) (déc.)*).

Отож незалежність має три суб'єктних складових. По-перше, незалежність суду від органів публічної влади, посадових чи службових осіб. Важливість цього принципу проявляється в тому, що судова влада практично повинна бути позбавлена зовнішнього, особливо політичного втручання. Запропонований ще Монтеस्क'є принцип поділу влади завжди залишався вагомим для правової держави. Роль судової влади полягає у стримуванні інших гілок влади в межах законності, у праві здійснення конституційного нагляду і судового контролю за ними [14, с.16]. Рекомендація № R(94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи неодноразово підкреслювала, що виконавча і законодавча влади повинні гарантувати незалежність суддів та утримуватися від кроків, які б могли поставити її під загрозу [15].

Безсторонність розцінюється також як важливість навіть зовнішніх проявів, оскільки правосуддя має не тільки чинитися, також має бути видно, що воно чиниться [15], таким чином судді повинні утримуватися від будь-яких дій, висловлювань, проявів, що можуть вказувати на порушення принципу безсторонності та знижують авторитет суду.

Теоретично, порушення статті 6 § 1 не може бути засноване на недостатній неза-

лежності чи безсторонності суду, який приймає рішення, чи на порушення основоположної гарантії суду, якщо винесене рішення підлягало безпосередньому контролю судовим органом «загальної юрисдикції», і забезпечує виконання відповідних гарантій шляхом вирішення проблеми у справі (*De Haan v. the Netherlands (Де Хан проти Нідерландів)*, §§ 52-55).

Стаття 6 § 1 вимагає суд у межах своїх повноважень бути неупередженим. Неупередженість зазвичай означає відсутність упередженості або суб'єктивного ставлення, що може бути оцінене багатьма способами (*Wettstein v. Switzerland (Ветштайн проти Швейцарії)*, § 43; *Micallef v. Malta (Мікалефф проти Мальти) [ВП]*, § 93). Принципи незалежності і безсторонності тісно взаємопов'язані і, відповідно до обставин, можуть потребувати загальної перевірки (*Sacilor-Lormines v. France (Сасілоп-Лормін проти Франції)*, § 62; *Oleksandr Volkov v. Ukraine (Олександр Волков проти України)*, § 107).

Однак не існує суттєвої відмінності між суб'єктивною і об'єктивною неупередженістю, оскільки дії судді можуть не лише спричинити об'єктивну підозру незалежного наглядача стосовно безсторонності (об'єктивний тест), але також стосуватись питання персональних переконань судді (суб'єктивний тест). 148. Так, у деяких випадках, коли важко отримати докази для спростування підозри у суб'єктивній упередженості судді, вимога до об'єктивної безсторонності забезпечує ще одну важливу гарантію (див. *Micallef v. Malta (Мікалефф проти Мальти) [ВП]*, §§ 95 і 101).

З метою забезпечення судом необхідної довіри, потрібно також враховувати внутрішню організацію суду. Існування процедур для забезпечення безсторонності у національному законодавстві, а саме, правил, що регулюють відсторонення суддів, є важливим фактором (див. *специфічні положення стосовно відводу судді, Micallef v. Malta*

(*Мікалефф проти Мальти) [ВП]*, §§ 99-100). Такі правила демонструють спробу законодавства усунути всі сумніви стосовно неупередженості судді або суду у справі, і створити спробу забезпечити безсторонність шляхом ліквідації причин таких сумнівів. Більш того, для забезпечення безсторонності, законодавство спрямоване на усунення будь-яких проявів упередженості і, таким чином, сприяє довірі суспільства до суду (*Mežnarić v. Croatia (Межнаріч проти Хорватії)*, § 27).

Порушенням ст.6 Конвенції також є суб'єктивна упередженість. ЄСПЛ неодноразово зазначав, що жоден із членів суду під час розгляду справи не має проявляти будь-якої особистої прихильності або упередження. У цьому випадку для ЄСПЛ також діє презумпція суб'єктивної безсторонності судді, тож для доведення зворотного мають значення докази, що прямо підтверджують упередженість судді. Найчастіше до ЄСПЛ надходять подібні заяви з мотивів прояву расизму чи упередженості на підставі інших дискримінаційних підстав. Однак практика задоволення ЄСПЛ скарг із мотивів особистої упередженості суддів є досить незначною [16, с.250].

Висновок. Отже, проаналізувавши положення 6 ЄКПЛ та практику ЄСПЛ щодо застосування цієї статті можемо зазначити, що забезпечення права на справедливий суд безумовно є одним з елементів верховенства права. Право на справедливий суд має комплексний характер та включає в себе справедливість та публічність розгляду, розумність строків, незалежність та безсторонність суду, наявність спору щодо прав та обов'язків чи наявність кримінального обвинувачення, публічність розгляду, презумпція невинуватості. Виходячи з положень ст. 6 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ держава має забезпечити гарантії для кожної людини щодо доступу до правосуддя, яке буде справедливим та законним, а незалежність та

об'єктивність суду є вагомим ознакою верховенства права та справедливості суду.

Література:

1 Council of Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14*, 4 November 1950, ETS 5, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html>

2 Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Назаров Іван Володимирович ; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. – Х., 2011. – 470 с.

3 Куйбіда Р. О., Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 288 с.

4 Андрейцев В.І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування / В.І. Андрейцев // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 1. – С. 15–30.

5 Francioni, F. (Ed.), *Access to Justice as a Human Right*. : Oxford University Press. Retrieved 21 Mar. 2020, from <https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199233083.001.0001/acprof-9780199233083>.

6 Декларація наради на високому рівні Генеральної Асамблеї ООН з питання про верховенство права на національному і міжнародному рівнях, ухвалена 24 вересня 2012 р., п. 14. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ruleoflaw2012.shtm

7 Принципи та керівні настанови Організації Об'єднаних Націй щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального судочинства, затверджені Резолюцією 67/187 (грудень 2012 р.). [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://minjust.gov.ua/files/general/2013/01/09/2013_01090000006605.pdf

8 Сакара Н. Доступність правосуддя у цивільних справах : [монографія] / Н. Сакара. – Х. : Право, 2010. – С. 132–133.

9 Bardsen A. Reflections on “Fair Trial” in Civil Proceedings According to Article 6 § 1 of the European Convention on Human Rights / A. Bardsen // *Scandinavian Studies in law*. – 2007. – Vol. 52. – P. 119.

10 Моул Н. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии / Н. Моул, К. Харби, Л. Б. Алексеева. – М. : Российская академия правосудия, 2001. – 139 с.

11 Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд в практиці європейського суду з прав людини / Е. Л. Трегубов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 358–363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10telzpl.pdf>

12 Цувіна Т. А. Незалежність суду як елемент права на суд у цивільному судочинстві / Т. А. Цувіна // Юрист України. – 2014. – № 2. – С. 101–109.

13 Гасс Ш. Деякі спостереження щодо незалежності суду, як вона презентована у міжнародних документах та досвіді / Ш. Гасс // Вісник Центру суддівських студій. – 2007. – №10. – С. 25–32.

14 Незалежність, дієвість та роль суддів: Рекомендація № (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи від 13.10.1994 р. – Режим доступу : <http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r%2894%2912.html>

15 Основні принципи незалежності судових органів // Права людини і професійні стандарти для юристів [Текст]. — Амстердам ; К. : Укр.-Америк. бюро захисту прав людини, 1996. – С. 28–31.

16 Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Вид. 2-е, випр., доп. – К. : Реферат, 2007. – 848 с.

References:

1. Council of Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14*, 4 November 1950, ETS 5, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html>

2. Nazarov I. V. *Sudovi systemy krain Yevropeiskoho Soiuzu ta Ukrainy: porivnialno-pravovyi analiz* : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.10 / Nazarov Ivan Volodymyrovych ; Nats. yuryd. akad. im. Ya. Mudroho. – Kh., 2011. – 470 s.

3. Kuibida R. O., *Reformuvannia pravosudiva v Ukraini: stan i perspektyvy*: Monohrafiia. – K.: Atika, 2004. – 288 s.

4. Andreitsev V.I. *Sudovo-pravova systema v Ukraini: tektolohichni problemy optymizatsii funktsionuvannia* / V.I. Andreitsev // *Visnyk Vyschoi rady yustytysii*. – 2010. – № 1. – S. 15–30.

5. Francioni, F. (Ed.), *Access to Justice as a Human Right*. : Oxford University Press. Retrieved 21 Mar. 2020, from <https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199233083.001.0001/acprof-9780199233083>.

6. *Deklaratsiia narady na vysokomu rivni Heneralnoi Asamblei OON z pytannia pro verkhovenstvo*

prava na natsionalnomu i mizhnarodnomu rivniakh, ukhvalena 24 veresnia 2012 r., p. 14. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ruleoflaw2012.shtml

7. Pryntsypy ta kerivni nastanovy Orhanizatsii Obiednanykh Natsii shchodo dostupu do pravovoi dopomohy v systemi kryminalnoho sudochynstva, zatverdzeni Rezoliutsiiei 67/187 (hruden 2012 r.). [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://minjust.gov.ua/files/general/2013/01/09/20130109000006605.pdf>

8. Sakara N. Dostupnist pravosuddia u tsyvilnykh spravakh : [monohrafiia] / N. Sakara. – Kh. : Pravo, 2010. – S. 132–133.

9. Bardsen A. Reflections on “Fair Trial” in Civil Proceedings According to Article 6 § 1 of the European Convention on Human Rights / A. Bardsen // *Scandinavian Studies in law*. – 2007. – Vol. 52. – P. 119.

10. Moul N. Evropeiskaia konventsiia o zashchite prav cheloveka u osnovnykh svobod. Statia 6. Pravo na spravedlyvye sudborne razbyratelstvo. Pretsedenty u kommentarii / N. Moul, K. Kharby, L. B. Alekseeva. – M. : Rossyiskaia akademiya pravosudyia, 2001. – 139 s.

11. Trehubov E. L. Pravo na spravedlyvyi sud v praktytsi yevropeiskoho sudu z prav liudyny / E. L. Trehubov // *Forum prava*. – 2010. – № 1. – S. 358–363 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10telzpl.pdf>

12. Tsuvina T. A. Nezalezhnist sudu yak element prava na sud u tsyvilnomu sudochynstvi / T. A. Tsuvina // *Yuryst Ukrainy*. – 2014. – № 2. – S. 101–109.

13. Gass Sh. Deiaki sposterezhennia shchodo nezalezhnosti sudu, yak vona prezentovana u mizhnarodnykh dokumentakh ta dosvidi / Sh. Gass // *Visnyk Tsentru suddivskykh studii*. – 2007. – №10. – S. 25–32.

14. Nezalezhnist, diievist ta rol suddiv: Rekomendatsiia № (94) 12 Komitetu Ministriv Rady Yevropy vid 13.10.1994 r. – Rezhym dostupu : <http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r%2894%2912.html>

15. Osnovni pryntsypy nezalezhnosti sudovykh orhaniv // *Prava liudyny i profesiini standarty dlia yurystiv* [Tekst]. — Amsterdam ; K. : Ukr.-Ameryk. biuro zakhystu prav liudyny, 1996. – S. 28–31.

16. Shevchuk S. Sudovyi zakhyst prav liudyny: Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u konteksti zakhidnoi pravovoi tradytsii / S. Shevchuk. – Vyd. 2-e, vypr., dop. – K. : Referat, 2007. – 848 s.

Скупинский О. В. Право на справедливый суд сквозь призму решений ЕСПЧ. – Статья.

В статье рассмотрена практика Европейского суда по правам человека о праве на справедливый суд. Дается характеристика сущности права на справедливый суд в его конституционном понимании. Авторы рассматривают содержание права на справедливое судебное разбирательство с позиций правоприменительной практики Европейского суда по правам человека. Проанализировано понятие «независимый суд» и «беспристрастный суд». Несмотря на то что часто эти два понятия рассматриваются Европейским Судом тесно взаимосвязаны, в практике Суда сформулированы различные тесты для оценки каждого из них.

Ключевые слова: право на справедливый суд, судебное разбирательство, практика ЕСПЧ, гласность, независимость и беспристрастность судей.

Skupinskyi Oleh. Right to fair trial through ECHR decisions.. – Article.

Recently, the issue of equality, justice, impartiality and freedom has become increasingly relevant in legal scientific discourse. The right to a fair trial is one of the fundamental human rights that the state must protect. The exercise of this right enables citizens to feel protected from any wrongdoing and to consider the state as truly democratic and legal. But despite this, the real state of affairs is that these provisions are sometimes declarative and often distorted. This is confirmed by the fact that the number of applications to the European Court of Human Rights for violations of the right to a fair trial is increasing every year.

According to the website of the European Court of Human Rights (ECtHR), in 2019, 109 applications were filed against Ukraine, representing 12.3% of the total number of applications to the ECtHR last year, 22 of which were statements in defense of the right to a fair trial. In total, 572 applications were received from citizens of Ukraine to the ECtHR to defend the right to a fair trial. . All this testifies to the need for further active research into the right to a fair trial.

The article examines the case law of the European Court of Human Rights on the right to a fair trial. It describes the essence of the right to a fair trial in its constitutional sense. The authors consider the content of the right to a fair trial from the point of view of the case law of the European Court of Human Rights. The concepts of "independent court" and "impartial court" are analyzed. Although these two concepts are often considered by the Court to be closely interrelated, the Court's case-law has formulated different tests to assess each.

Therefore, having analyzed the ECHR clause 6 and the ECtHR's practice on this article, we can say

that the right to a fair trial is certainly one of the elements of the rule of law. The right to a fair trial is complex and includes the fairness and publicity of the proceedings, the reasonableness of the terms, the independence and impartiality of the court, the existence of a dispute over rights and obligations or the presence of a criminal charge, the publicity of the trial, the presumption of innocence. Based on the provisions of Art. 6 ECHR and ECtHR practices, the state must provide guarantees for each person regarding access to justice that is just and lawful, and the independence and objectivity of the court is a

strong sign of the rule of law and the justice of the court.

Keywords: *right to a fair trial, litigation, ECtHR practice, publicity, independence and impartiality of judges.*

Авторська довідка:

Скупінський Олег Віталійович, к.ю.н., доцент кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна.

Стаття надійшла до редакції 19 грудня 2019р.